

BESZÁMOLÓ

a 2018. évi Klebelsberg Kunó ösztöndíj keretében végzett kutatómunkáról

1. Kutatási téma: „*Beregszász és Munkács szabadalmas mezővárosok levéltárának középkori- és kora újkori forrásai a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban*”

2. Ösztöndíjas időszak: 2018. 09. 11 – 2018.11.09.

Kutatás helyszíne: Державний Архів Закарпатської області; Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókintézete (továbbiakban: KTÁL)

3. Választott fond:

- Munkács főbírájának iratai (1589. fond)
- Beregszász főbírájának iratai (721. fond)

Kutatási előzmények

Egyetemi tanulmányaim alatt először a máramarosi öt koronaváros történetével foglalkoztam a Rákóczi-szabadságharc idején, majd Nagyszőlős státuszát vizsgáltam a 18. század második felében, középkori kiváltságainak visszaszerzéséért folytatott küzdelme és a Mária Terézia-féle úrbérrendezés nyomvonalán haladva. A mai Kárpátalja területén elhelyezkedő mezővárosok 18. századi történetéről keveset tudunk, ezért doktori témaválasztásom a Munkács-szentmiklósi uradalom mezővárosainak 18. század második felében, kiváltságaiért folytatott küzdelmének vizsgálatát célozta meg. Kezdetől fogva érdekelt azonban Munkács mezőváros privilégiumainak középkori- és kora újkori alapjai, amelyek a 18. századi érdekérvényesítő tevékenység eszköztáráként funkcionált, továbbá a városi levéltár tételszintű kutatása.

Munkács város levéltárának rövid története

A kutatási tervben foglaltaknak megfelelően, elsőként Munkács mezőváros levéltárát (1589. fond: Munkács főbírájának iratai 1386–1878; opisz 1–3.) kezdtem tanulmányozni. A levéltár története a városbíró által már a 15. században őrzött iratokra vezethető vissza, amelyek a 18. század második felétől a városházán nyertek állandó elhelyezést. Az iratanyagot elsőként a 18. század végén Váry György, majd a 19. század elején unokaöccse, Váry László városi jegyző rendezte és lajstromozta, több tárgyi szakcsoportot kialakítva.

A városi levéltár létrejötté 1796-ra tehető, amikor a közgyűlés elrendelte, hogy a város ládájából a privilégiumleveleken kívül minden más iratot nyilvántartásba vétel céljából át kell

adni a jegyzőnek, és ettől kezdve a városházán létrehozott archívumban őrizték.¹ A levéltár kezelője a legújabb korig a jegyző maradt, de a tisztséget csak névlegesen viselte. Az iratanyag első rendezése Váry György nevéhez köthető, aki a 18. század végén öt iratkötegből álló és 117 tételt számláló törzsgyűjteményt állított össze, amely többek között tartalmazta a város kiváltságaival kapcsolatos hatvanegy darab 1376–1824 közötti jogbiztosító oklevelet.² Rendezési munkálatait jogi szempontok vezérelték. Beregszász és Munkács 1786-ban felségfolyamodvány útján próbálkozik a szabad királyi városi jogok elnyerésével és a Schönborn család földesúri fennhatósága alól való kikerüléssel. Mindezek érvényesítéséhez szükség volt a levéltári anyagok rendezésére és a városprivilegiumok másolatainak bemutatására.³ Munkács város levéltárának történetéről, az iratanyagról és annak csoportosítási rendjéről Sas Andor publikált 1927-ben.⁴ A városról írt helytörténeti művek közül elsőként tarthatjuk számon Balajthy József derцени református lelkész 1836-ban megjelent könyvét Munkács történetéről, gazdasági és társadalmi állapotáról. Az említett hatvanegy oklevél közül kilenc teljes szövegű oklevelet kritikai jegyzetek nélkül adott közre.⁵ Ezt követi időrendben Tabódy József és Lehoczky Tivadar helytörténeti munkája Munkács városról.⁶

A korábbi nyilvántartási rendszert és az ügyiratok provenienciáját megbontotta a második világháborút követően alkalmazott szovjet rendezési elv, így Váry tematikus csoportjai megszűntek. A levéltári jelzet része az ún. *opisz*. Ez egy fondon belüli, mesterségesen kialakított levéltári egység, kronológiai szempontok szerint rendezett darabszintű iratjegyzéket vagy lajstromot jelent, amely belső nyilvántartási célok mellett, egyben kutatási segédlet is. Az *opisz* másik értelme a fondon belüli kisebb, kronológiai rend szerint beosztott meghatározott számú ügydarab. Így előfordulhat, hogy egy-egy fond iratanyagát több *opisz*ba is beoszthatták

¹ A fontosabb iratokat egy 1697-ből fennmaradt átadási lajstrom szerint a főbíró őrizte a város ládájában.

² Egy Váry György által 1797-ben készített lajstrom alapján megállapítható, hogy a város privilegiumgyűjteménye hiánytalanul fennmaradt napjainkig. Váry György, mint ügyvédjelölt Hersing György pozsonyi ügyvéd számára lemásolta a város kiváltságokról szóló okleveleit, nyilvántartásba vette és ő készítette az első latin nyelvű regesztákat. Sas Andor: Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850. A régi városi archívum történetének, anyagának és csoportosítási rendjének ismertetése. 156 l. + 4 melléklet. Munkács, 1927. 13–14. Mivel tartalmilag összefüggő levéltári anyagról beszélhetünk és állományvédelmi okok is közrejátszanak, a hatvan oklevél jelenleg teljes szövegű forráskiadásra való előkészítés alatt áll.

³ Sas A.: Szabadalmas Munkács i. m. 10–17.

⁴ Sas A.: Szabadalmas Munkács i. m. A város 60 darab kiváltságlevele közül csupán Erzsébet királyné 1376-os; Zsigmond 1391-es; Hunyadi János 1445-ben kelt oklevelét forrásközlí. Szabó István a Levéltári Közlemények 6. évf. 1–4. számában, Budapest, 1929. 322–326. írt ismertetésében megjegyzi, hogy e művet csak szigorú kritikai ellenőrzés mellett veheti hasznát történetírásunk.

⁵ Balajthy József: Munkács. Azaz Munkács városának és várának topographiai, historiai és statisztikai leírása. Debrecen, 1836. 13–225.

⁶ Tabódy József: Munkács múltja és jelene. Pest, 1860. Megtalálhatjuk benne Erzsébet királyné 1376-os oklevelének forrásközlését. Lehoczky Tivadar: Munkács város új monografiája. Grünstein Mór kiadása, Munkács, 1907.

és az opiszok külön-külön is tartalmazhatnak iratokat azonos évekből. Ebben az esetben az opiszok újakezdődő, folyamatos sorszámozással, tételenként sorolják fel az őrzési egységeket (ukránul: *odinicja zberihanyja*), vagyis az iratokat, ügyiratdarabokat. Ez általában egy-egy iratot vagy kötetet jelent, de néha több, egymáshoz tartónak ítélt és azonos évkörből származó dokumentum is kerülhetett azonos egységbe, ugyanakkor megtörténhetett, hogy egymással összefüggő, de időrendileg különböző iratokat szétválasztottak. Mindezek fényében értelmezendő a KTÁL levéltári rendszere és jelzete, például: Fond 1589 Munkács város főbírájának iratai; opisz 1, 5. számú irat; folio 1r–3v.

Kutatási lehetőségek Beregszászon

Az elmúlt évek Klebelsberg-ösztöndíjat nyert pályázói közül többen írtak már a KTÁL beregszászi fiókintézetében való kutatás menetéről, ezért most nem térnénk ki rá bővebben. Fontos, hogy a kutatás megkezdése előtt legalább egy hónappal Miszjuk Mihajlo Igazgató Úr részére kutatási kérelmet szükséges benyújtani Ungvárra, az engedélyt e-mailben is kérhetjük a következő e-mail címen: mail@dazo.uz.ua. A helyszíni regisztráció során megismerjük és elfogadjuk a kutatási szabályzatot, majd egy formanyomtatványt (személyes- és kutatással kapcsolatos adatokat) szükséges kitölteni. A kutatási engedély egy évig érvényes. A levéltár kutatókat hétfőtől péntekig fogad, közép-európai idő szerint reggel 7:00 és délután 16:00 között. Bilingvis fondjegyzék⁷ áll a kutatók rendelkezésére, azonban a fentebb említett ún. *opiszok* orosz nyelvűek. A fotózás egyelőre ingyenes, azonban a kutatási szabályzat sajnos nem teszi lehetővé, hogy harmadik fél (természetes- vagy jogi személy) részére másolatokat szolgáltassunk.

Szisztematikus hungarika-feltárás Beregszászon

Az 1. számú *opiszt* (évköre: 1427-1850) első felét a Váry László nevéhez fűződő oklevélkollekció alkotja, amelyről hungarika-feltárást végeztem 1–62. számig. A szakirodalmat tekintve egyedül Sas Andor: Munkács város levéltáráról írt, fentebb hivatkozott kötetét említhetjük. A mű hiánypótló értéke mellett megállapítható, hogy az oklevelekről írt regesztái pontatlanok és több esetben helytelenül értelmezettek, pontatlanok. Szabó István e műről írt recenziójában nem hiába jegyzi meg, hogy csak szigorú kritikai ellenőrzés mellett veheti hasznát történetírásunk. Körülbelül az oklevelek felét volt szerencsém eredetiben kutatni, az állományvédelmi szempontok miatt nem kutatható egységekről jó minőségű digitális felvételeket kaptam. Az oklevélsorozatról nem készítettem fotókat, mivel a levéltár tavaly bedigitalizálta az állományvédelmi szempontból veszélyeztetett okleveleket.

⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Fa_04_Delehan-Kutassy_2009/?pg=0&layout=s

Az oklevélkollekció 1–62. számig terjedő őrzési egységéről a mellékelt Excel adatbázisban darabszintű leírást, kutatási segédletet készítettem. Az első-két oszlopban a jelzet és a fennmaradási forma (eredeti vagy átírás) van feltüntetve. Az eredeti oklevelek a későbbi átírásokkal (általában 18. századi) együtt alkotnak egy őrzési egységet, tárolásuk egy fűzött kartonmappában megoldott. Az eredeti és átírt oklevél megkülönböztetése céljából láttam el a fentebb már feloldott levéltári jelzet végét *a*, *b*, *c* betűkkel. Az ezt követő oszlopok egyértelműek: az oklevél nyelve; külön az oklevéladó és a címzett adatai; tárgy; dátum; kiadás helye; a hátlapon lévő záradék; eredeti jelzet; oklevéllel kapcsolatos megjegyzések. Az *MNL OL DF* című oszlop alatt feltüntettem, hogy az 1964-ben Beregszászon folytatott hungarika-gyűjtés keretében, melyik oklevélről készült mikrofilmfelvétel. A pályázat leadását megelőzően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában folytatott mikrofilmtári kutatásaim rámutattak, hogy valójában csak X 4607 alatt található 99 válogatott felvétel az 1–2. számú opiszokból, mindössze 25 őrzési egységről. A néhány X 4607-ből digitalizált mikrofilmtári felvétel Diplomatai Fényképgyűjteményben való elérhetőségének jelzetét is beírtam, áttekinthető jegyzéket készítve. X 4608 alatt nincsenek Munkács városra vonatkozó iratok, ezt az Óbudán dolgozó levéltáros kollégák a papír alapú segédleten már javították. Az ezt követő *BA átírás* nevű oszlopban X-el jelzem, mely oklevelekről sikerült a helyszínen teljes szövegű átírást készítenem. Elsődlegesen főleg a sérült oklevelek átírására fókuszáltam, és a jelen állapotban szám szerint harminc oklevél átírása készült el.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1	Jelzet (fond-opisz-őrzési)	Fennmaradás	Nyelv	Kiadó	Címzett	Tárgy	Dátum	Kiadás helye	Hátlapon	Eredeti jelzet	Megjegyzés	MNL OL DF	BA átírás	Folio
2	UA_DAZO_1589_1_1_a	átírás kelt nélkül latin		Erzsébet	Munkács	Erzsébet királyné elrendeli, hogy Munkács, Szent Márton képmásával pecsétet véssessen jogi oklevelei megerősítéséhez	1376.05.22	Zaaz (Szász)	"Privilegium"	Fasc. I. No. 1.		X 4607; DF 274900		
3	UA_DAZO_1589_1_1_b	átírás (1903.09.) latin		Ua.	Ua.	Ua.	Ua.	Ua.		Fasc. I. No. 1.				
4	UA_DAZO_1589_1_1_c	mikrofilm más latin		Ua.	Ua.	Ua.	Ua.	Ua.	"Eredeti a városi múzeumban"			X 4607; DF 2 X		1r-4v
5	UA_DAZO_1589_1_2_a	mikrofilm más latin		Ua.	Ua.	Erzsébet királyné elrendeli, hogy vegye figyelembe a munkácsiak kiváltságait, és ne sújtsa őket jogtalan	1378.11.10	Zaaz (Szász)				X 4607; DF 2 X		
6	UA_DAZO_1589_1_2_b	átírás kelt nélkül latin		Ua.	Ua.	Ua.	1378.11.10	Zaaz (Szász)	I-1			X 4607;		
7	UA_DAZO_1589_1_2_c	átírás kelt nélkül latin		Ua.	Ua.	Ua.	1378.11.10	Zaaz (Szász)	latin rege:	Fasc. I. No. 1. de anno 1378		X 4607; DF 274901		1r-3v
8	UA_DAZO_1589_1_3	átírás kelt nélkül latin		Zsigmond	Losonch-i István kádókkal	Zsigmond megparancsolja, hogy vegye figyelembe a munkácsiak kiváltságait, és ne sújtsa őket jogtalan	1391.05.09	Buda	latin rege:	I-2	Az eredeti oklevél	X 4607; DF 2 X		1r-2v

Darabszintű leírás az oklevelekről és átírásaikról

Az oklevélsorozatban a 62. számú ügyirat kivételével, összesen hatvanegy oklevél található. Az MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjteményben⁸ – Ukrajnát kiválasztva – összesen húsz mikrofilmfelvételtől digitalizált középkori oklevéltételt találhatunk. Ebből hét oklevél eredeti változatában jelenik meg, nyolc oklevél I. Ferdinánd 1548.07.18-án Bécset kelt átíró oklevelének átírásában, egy Zsigmond 1391-es oklevele 18. századi átírásában. Hunyadi János öt oklevele közül csak az 1449-ben kelt oklevél érhető el eredetiben, a többi Hunyadi János által adott oklevél alatt I. Mátyás 1458.03.09-én kelt átíró oklevele található, Hunyadi János négy okleveléről. Hunyadi János 1445.04.14-én kelt oklevelét, továbbá két 1446.02.09-én, és egy 1451.01.10-én kelt parancslevelét, mely utóbbiban Hunyadi János utasítja Kenderes munkácsi várnagyot, hogy őrizze meg a munkácsi lakosok azon szabadságait, melyeket egykor a régi despota Mathus nádor és Fedor vezér idejében bírtak a város polgárai. Mátyás ezen 1458. évi oklevele az egyik legsérültebb, az oklevél hajtásai mentén az írás rendkívül halvány, csakis a későbbi átírással való egybeolvasással volt rekonstruálható az eredeti oklevélszöveg. Hasonlóan sérült Hunyadi János 1449.06.13-án Budán kelt oklevele Vince mester nagybányai plébánosnak és Munkács vára kapitányának, melyben szigorúan elrendeli, hogy a "Budetine" nevű földet a munkácsi hospesek használatában és hasznára békésen meg kell őrizni. Az erősen sérült oklevelek közül meg kell még említenem Ulászló 1513.02.17-én Budán kelt oklevelét, amelyben értesíti Várdai Ferenc püspököt, hogy tekintettel Beregszász- és Munkács mezővárosban lakosok és polgárok nélkülözésére, a Szent György napig rendszerint fizetendő fél forint census alól felmenti őket.

Az ösztöndíjas időszak alatt lehetőségem adódott, hogy alma-materem évkönyvében egy kisebb tanulmányt írjak: *Hunyadi-oklevelek Munkács mezőváros történetéhez a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban* címmel. Megjelent: *ECCE Eötvös Collegium – Collegiumi értesítő VI. (2015/2016)*. ELTE Eötvös József Collegium, 2018. A bevezetőben röviden ismertetem a Beregszászon talált legkorábbi okleveleket. Majd forráskiadásként a Hunyadi János, illetve I. Mátyás által Munkács részére írt kiváltságlevelek történeti oklevélszövegeinek tudományos igényű teljes szövegű átírása található. A tanulmány végén található felvételeken jól látszanak az oklevelek károsodásai, különösen Hunyadi János 1451-ben, illetve Mátyás király 1458-ban Budán kelt oklevelén. A tanulmányt mellékelten küldöm e beszámoló részeként.

Összegezve Munkács privilégiumaival kapcsolatos oklevélsorozatát megállapítható, hogy a 61 középkori- és kora újkori oklevél kiemelkedő értékkel bír a város története szempontjából, a térség- és a mezővároskutatás egyik támpontját jelenti. Az oklevelekről készített pontos és

⁸ <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>

megbízható tartalmi kivonatok elengedhetetlenek a félreértelmezések kiküszöbölése érdekében. Az oklevelek leírásai a mellékelt Excel adatbázisban találhatóak, pontosságuk tovább fog finomulni a kiadásra való előkészítéskor. Kutatási eredményem első, már kézzelfogható tanulmányához hasonlóan kiemelt céloom a hatvanegy oklevél kiadványban történő közzététele, bevonva ezáltal a tudományos vérkeringésbe. Az oklevelek károsodásai miatti nehéz olvashatóság és a kollekció tartalmi egysége egyaránt létrehozzák az igényt a privilegiális oklevélkollekció tudományos apparátussal ellátott, teljes szövegű kritikai forráskiadására. Ez magyar vonatkozásból jelentős, a kutatók további figyelmébe ajánlott. Meggyőződésem, hogy emellett a kárpátaljai közösség számára egy külön ismeretterjesztő kiadványt is érdemes lehetne kiadni az oklevelek tartalmi leírásai mellett a fotókkal. Így a város kiváltságainak alakulása a középkoron és a kora újkoron átívelő folyamatában válna láthatóvá.

Az 1. számú opisz másik fele: Dokumentumok adminisztratív és gazdasági ügyekről

Az 1. számú opisz másik felében ügyiratokat találunk 63–137. sorszámgig (19,200 oldal terjedelemben), amelyekről tételszintű leírás található a mellékelt Excel adatbázisban. Válogatott fényképeket is készítettem, ugyanis ezek közül semmi nem lett digitalizálva. A kutatási korhatárt a középkortól 1800-ig jelöltem ki, azonban tekintettel a gyűjteményi alapú jegyzékkészítésre, volt olyan ügyirat ahol az időkör 1850-ig tágult.

A kutatás során bebizonyosodott, hogy az opiszok orosz nyelvű tételszintű leírásai sok esetben pontatlanok és a történeti terminológia sem felel meg a Magyarországon is használatnak. Az összes ügyiratot átnéztem és ez alapján készítettem a tételszintű jegyzéket. Másrészt a mellékelt adatbázis *kulcsszavak* nevű oszlopban, feltüntettem az előforduló irattípusokat. A *helységek* nevű oszlopban az ügyiratokban előforduló helységneveket. Az opiszokhoz ugyanis nem tartozik személy- vagy helynévmutató. A kutatási segédletet, azaz a készített Excel adatbázist az MNL OL és a KTÁL beregszászi fiókintézete részére egyaránt eljuttatom.

Az áttekintett anyagok legnagyobb részét a városi tanács, az úri- és a megyei törvényszék elé került peres- és büntetőügyek teszik ki. Jelentős mennyiségű iratanyagot alkotnak a főbírói számadások 1659-től 1850-ig. Találhatunk forrásokat a nemesség helyzetéről, a városi kereskedelméről, a városi erdőkről, a város és az uradalom közötti peres ügyekről, a város és a környező falvak viszonyáról, a zsidó népességről, ingatlanvagyon értékesítéséről, a városi adószedők számadási iratairól és adókivetési jegyzékeiről (1733-1847). Különösen érdekesnek találtam a Schönborn család és a város közötti pert, amely jogtörténeti szempontból is rendkívül érdekes, doktori dolgozatom szempontjából is fontos, feldolgozandó anyagokkal gazdagodtam és az alábbiakban röviden kitérek erre is.

Munkács-szentmiklósi uradalom és a város közötti per az áttekintett forrásanyag alapján

A Munkács-szentmiklósi uradalmat 1730-ban hitbizományba kapta a Schönborn család. A pert megelőző konfliktus egyik forrása, hogy a Rákóczi-szabadságharc végét követő kincstári kezelést követően sem voltak rendezettek az egyes szolgáltatástípusok, azok mértéke. Ez a térségben nem volt egyedi, hiszen az úrbérrendezést megelőző állapotokra vonatkozó első kérdőpont szerint Nagyszőlős sem rendelkezett urbáriummal és korábban sem volt a földesúrral semmiféle szerződése (*contractusa*). Munkács korábbi földesuraitól különböző kiváltságokat nyert, amelyeket később törekedett átíró oklevélbe foglalni. Így az 1649-ben behozott első úrbéri törvény szabályai alól lassan teljesen felszabadult és szabadalmas mezővárosnak titulálta magát.

Az úrbérrendezési szabályzat 1767. január 23-án rendeleti úton került kihirdetésre és 1774-ig a szűkebb értelemben vett Magyarország 44 megyéjében történt meg az úrbéres terület felmérése. A királyi biztosok közreműködésével végrehajtott úrbérrendezés térségünkben később kezdődött: Máramarosban 1770-ben, Ung, Bereg és Ugocsa megyében 1772-ben. Az úrbérrendezés egyik hozadéka volt az is, hogy elindította a mezővárosok érdekérvényesítő tevékenységét. Ez Munkács esetében sem történt másképp, hiszen 1773-ban huszonegy darab oklevéllel felségfolyamodványt intézett II. Józsefhez, hogy erősítse meg korábbi szabadalmait és emelje a földesúrtól független szabad királyi városok közé, ugyanis soha nem teljesített jobbágyi szolgálatot. Kérte, hogy vizsgálják ki a várossal való jobbágyi bánásmód során okozott sérelmeiket. A folyamodvány először az úrbéri bizottság, majd az úriszék hatáskörébe lett utasítva, amely 1776-ban tárgyalta a város 27 pontba foglalt panaszait. Az első városi panasz a privilégiumaik jogában való akadályoztatásuk volt. Az úri- és a megyei törvényszéken kívül a Helytartótanács sem találta jogosnak a panaszt, egyrészt arra hivatkozva, hogy a sertés tizenötöd és a kiszabott bírságpénz egyharmadának megfizetése alattvalói jogviszonyt igazol,⁹ másrészt a privilégium lelke nem az oklevél, hanem az életben lévő gyakorlat.

Az úrbéri jogviszonnyal kapcsolatos többi panaszt bírói úton tárgyalták és az ítéletek által ki lettek jelölve az alapok, amelyekre a szerződés (*contractus*) építhető. Az úriszék úgy határozott, hogy Munkács úrbéri rendezés alá vethető, felsőbb helyen való megváltoztatásának lehetőségével. Tekintettel a városi lakók szabadalomlevelek által is megerősített polgári állását

⁹ Hunyadi János 1446-ban kelt egyik oklevelében elrendeli, hogy a kilencedből járó gabonából ötven köből búza- és zab, továbbá a sertések után tizenötöd fizetésére kötelezettek. Másik ugyanekkor kelt oklevelében, hogy a városban letelepedett népek és jobbágyok a kiszabott bírságpénz egyharmadát kötelesek fizetni a bírának a főbenjáró vétkek esetében. Lásd: KTÁL; F 1589, opisz 1, 5. és 6. számú irat.

és azt, hogy úrbéri szolgáltatásra nem kötelezhetők, egy új, a szabadalmi jogokat nem sértő, előbbi állapotnál nem kedvezőtlenebb, „örökös szerződés” megkötését és összehasonlító okmány felterjesztését helyezték kilátásba. Abban az esetben, ha a felek számára a szerződést nem elfogadható, a megyei törvényszéknek kellett kidolgoznia és felterjesztenie.

1782. december 17-én zajlott a második per, amelynek tárgyát a szerződés pontjainak megállapítása és a viszony részletes szabályozása képezte. A megyei törvényszék előkészítette az örökszerződést az úriszék szellemében azzal a különbséggel, hogy a városnak joga legyen igazolni a három szőlőhegy „Nagyliget” erdőhöz való tartozását. Munkács ezt nem volt hajlandó elfogadni. 1791-ben felségfolyamodványt nyújtott be Beregszász, Bereg, Vári és Beregújfalú mezővárosokkal szövetséget alkotva és királyi biztos kiküldését kérte, hogy szabad királyi városi rangra emeltessen. Kérte, hogy bírói hatósága polgári- és büntetőügyekben a nemesek ellen is kiterjeszthető legyen, az úri- és megyei törvényszék hatósága alól szabad legyen és megváltakozhasson. Ennek következménye egy megyei bizottság kirendelése lett, amely a megyei törvényszék által 1782-ben kötött megállapodás szerinti örökszerződés megkötését rendelte el és ezen intézkedést 1792-ben a Helytartótanács is jóváhagyta.

1795-ben az öt mezőváros úrbéri szabályozására egy új megyei küldöttség lett kinevezve. 1799-ben elkészítette az örökszerződéseket, melyeket 1803-ban a Helytartótanács is jóváhagyott. Úgy látszott, hogy az úrbéri rendezés előtt nem áll több akadály, azonban a konfliktus tovább mélyült. Az öt mezőváros szövetségével szemben az uradalom is újabb előterjesztésekkel és kifogásokkal állt elő. Korábbi kutatásaim rámutattak, hogy ez Nagyszőlős esetében sem történt másképp, város és földesura közötti szembenállás miatt az urbáriumot többször eltörölték és újabb rendezésre 1778-ban, illetve 1787-ben került sor.¹⁰

A városszövetség miatt Munkács ügyét nem lehetett külön intézni 1810-ig, amikor a Helytartótanács a nehézségeket eloszlatva és előtérbe helyezte a megye részére az új szerződés mielőbbi kiállítását. A megye újabb küldöttséget rendelt ki, azonban Munkács ismét az uradalom elővételi joga, a sertés tizenötöd és a Paphegy iránti intézkedés ellen érvelt, így a küldöttség csak 1814-re készülhetett el munkájával. A Helytartótanács által az öt mezőváros örökszerződése 1816-ra lett megállapítva, a város azonban nem ismerte el. 1822-ben ismét felszólították a szerződés aláírására, azonban a városiak újból megtagadták. Kudarcot vallott továbbá az uradalom azon törekvése is, amikor 1820-ban az ismételten jogerőssé vált ítéletek és határozatok végrehajtásának elrendeléséért folyamodott. 1832-ben az uradalom királyi biztos kiküldetéséért kérte, erre azonban egészen 1848-ig nem került sor. Tehát Munkács és

¹⁰ KTÁL, F 674, op. 9, 1862. számú irat, folio 1r-1v.

Beregszász városát nem sikerült úrbéri kezelés alá helyezni és a városi ellenállás eredményeként az örökszerződés sem jöhetett létre. Beregszász csak papjának tartozott bordézsmaival és szabad plébánosválasztási joggal élt.

Beregszász város főbírájának iratai 1800-ig (721. fond)

A 2. számú opiszban tizenhét irat volt 1800-ig, a 3. számú opiszban egy, amelyet nem találtak a helyén, a 4. számú opiszban tizenhárom. Ezek leírása a 3. *munka* alatt található a mellékelt Excel adatbázisban. A 19. század elejéig rendkívül hiányosnak mutatkozott az iratanyag. Ennek okai között szerepelhet egyrészt az 1659-es lengyel betörés, amelynek eredményeként elégték a mezőváros dokumentumai.¹¹ Másrészt Radványi Nikolaus: *Die Archive in der Podkarpatska Rus* (Ungvár, 1922, 71–80) az 1919-ben történt román katonai beszállásolásra vezette vissza, hogy a régi levéltárból 1921-ben csak két jegyzőkönyv (1736-1770; 1825-1849) volt megtalálható. A 19. század végén egyetlen középkori oklevél (1247) mellett, csupán 1736-tól találtak feudális kori anyagot.¹²

Az átnézett főbb irattípusokat illetően találhatók takarmánnyal kapcsolatos számadások, a Schönborn grófok szőlőiben dolgozó beregszászi napszámosok névsora, iratok a szőlődézsma fizetéséről, a beregszászi szőlőültetvények hegyi törvénye, iratok földtulajdoni vitáról, privilégiumokkal és a contractus-tervezettel kapcsolatos iratok.

Munkám elsődleges célja az volt, hogy Beregszász és Munkács mezővárosok középkori- és kora újkori státuszának megismeréséhez szolgáló középkori- és kora újkori hungarika-anyagot tárjak fel 1800-ig. Nem kutatott forrásanyagról beszélünk, e mezővárosok története ismeretlen, tudományos igényű helytörténeti munkák hiányában vagyunk. A helytörténeti szakirodalomban ellentmondásokat találunk a térség városainak szabad királyi vagy mezőváros voltáról. A városi oklevéltár tanulmányozása alapján megállapítható, hogy a birtoklástól függően királyi- vagy királynői birtokú múlttal rendelkező mezővárosról beszélhetünk. Az iratanyagról készített magyar nyelvű kutatási segédlet az MNL OL és a KTÁL-ban is elérhetővé válik, ösztönözve a levéltári forrásbázisra építő helytörténeti kutatásokat.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet nyilvánítani témavezetőmnek, Tóth Krisztina egyetemi adjunktusnak; Oborni Teréznek, az MTA BTK TTI kora újkor témacsoport tudományos főmunkatársának; Glück László MTA BTK TTI tudományos munkatársának készséges

¹¹ KTÁL. Fond 721, opisz 4, od. zb. 12. 2. o.

¹² Századok 1885; A Történelmi Congressus iroványai, 34.

szakmai segítségükért és tanácsukért. Kosztyó Gyulának, Kárpátalja XX. századi történetével foglalkozó történészének, a kutatóút tervezésekor adott információiért.

Köszönettel tartozom a KTÁL beregszászi fiókintézésében dolgozó levéltáros kollégáknak, hogy lehetővé tették számomra a kutatást. A KTÁL beregszászi fiókintézetének vezetőség részéről Kutassy Ilonának, a KTÁL beregszászi fiókintézetének igazgató asszonynak, továbbá Jeremkina Máriának. Külön köszönetet szeretnék mondani Szkázova Ljuba és Létay Larissza kutatóteremben nyújtott önzetlen segítségéért. Köszönöm a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának, hogy szálláshelyet biztosított részemre. Végül, de nem utolsó sorban nagyon köszönöm a Külgazdasági és Külügyminisztériumnak, hogy lehetővé tette és támogatta a kutatóút megvalósítását.

Budapest, 2019.01.02.

Boda Attila